

Gordana Hržica

*Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet,
Odsjek za logopediju, Laboratorij za psiholingvistička
istraživanja*

Blanka Brdarić

Dječji vrtić Scuola dell'infanzia Paperino

Emilija Tadić

Dječji vrtić Rijeka

Ana Goleš

*Sveučilište u Padovi, Odsjek za razvojnu psihologiju i
socijalizaciju*

Maja Roch

*Sveučilište u Padovi, Odsjek za razvojnu psihologiju i
socijalizaciju*

Dominantnost jezika dvojezičnih govornika talijanskog i hrvatskog jezika

Language dominance in bilingual speakers of Italian and Croatian language

Izvorni znanstveni rad 81'246.2=163.42=131.1

SAŽETAK

Zbog visoke varijabilnosti unutar dvojezične populacije, poznavanje jezične dominantnosti ključno je i u istraživanjima i za prikladnu jezičnu procjenu. U istraživanjima je takvo poznavanje ključno radi usporedbe ispitanika koji formiraju ujednačenu skupinu, ili radi njihova promatranja s obzirom na jezičnu dominantnost. Za valjanu jezičnu procjenu važno je moći ispitati jezične vještine dvojezične djece te odrediti dominantni jezik. Djeca koja su od najranije dobi izložena dvama jezicima, mogu pokazivati kašnjenja u jezicima koje paralelno usvajaju. Neka djeca ne pokazuju gotovo nikakve razlike u razinama jezičnog znanja, a neka pokazuju značajnije teškoće. Bez spoznaje o jezičnim znanjima u drugom jeziku nemoguće je odrediti jesu li ti rezultati posljedica lošijeg znanja jednog jezika ili općenitih teškoća u jezičnom razvoju. To dovodi do teškoća i u dvojezičnim područjima u Hrvatskoj, kao što su dvojezična područja u Rijeci i Istri, gdje se govore hrvatski i talijanski jezik. Brojni su načini na koje se pokušavalo odrediti jezičnu dominantnost dvojezičnih govornika, ali ne i jedinstvena općeprihvaćena procedura. U ovom istraživanju temeljni kriterij je razlika u standardnim rezultatima hrvatske i talijanske inačice testa TROG. Ispitano je 56 sudionika koji pohađaju vrtičke skupine s programom na talijanskom jeziku, a prepoznati su kao kandidati za ujednačenu dvojezičnost (procjena odgojitelja). Primjenom odabranog kriterija, oko 70 % djece svrstano je u skupinu ujednačenih dvojezičnih govornika, a nisu se pokazale razlike između sudionika iz Rijeke i Poreča i okolice.

Ključne riječi:

dvojezičnost ▪
dvojezična procjena
▪ ujednačena
dvojezičnost ▪
dominantnost jezika

ABSTRACT

Because of the high variability in any bilingual population, it is of a great importance to control for language dominance in both research and language assessment. This control is crucial in research in order to form unified groups of participants according to language dominance. In the language assessment of bilingual children, determining language dominance should be a priority. Children exposed to two languages from an early age may acquire them at a slower rate when compared to their monolingual peers. While this lag is hardly noticeable in some children, for others it is significant. Without knowledge about the child's language skills in the other, non-assessed language, it is impossible to determine if the results of language assessment point to the dominance of one language over another or general language difficulties. In bilingual areas of Croatia, such as Rijeka and Istria, this can be quite a challenge. While language dominance has generally been measured using a large number of different methods, there is no universally accepted procedure. This research uses the results of the Italian and Croatian versions of the TROG test to determine language dominance. Participants were 56 preschool-aged children attending kindergartens with an Italian language programme in Rijeka and Istria. Participants were preselected by their kindergarten teachers as children that might be balanced bilinguals. Using the differences in results between both TROG tests, approximately 70% of children were placed in a balanced bilinguals group. No differences were shown between groups of participants from Rijeka and Istria.

Keywords:

bilingualism ▪
bilingual assessment
▪ balanced
bilingualism ▪
language dominance

UVOD

Dvojezičnost je već neko vrijeme tema znanstvenoga proučavanja, ali noviji društveni i migracijski trendovi trenutačno je čine još važnijom. Sve veća mobilnost svjetskog stanovništva i sve veći broj govornika engleskog, kao globalnog jezika, povećavaju ukupni broj dvojezičnih ispitanika na svijetu, a neke se zemlje ciljano pripremaju na sve veći broj mladih dvojezičnih govornika. Od 2000. godine broj djece koja u školski sustav ulaze s više od jednog jezika u Irskoj, Italiji i Španjolskoj povećan je za tri puta, a samo u posljednje dvije godine za 50 % u Ujedinjenom Kraljevstvu (ec.europa.eu/education). S druge strane, i na dvojezičnost se više ne gleda u okviru uske definicije koja uključuje ujednačeno jezično znanje i usporednu dvojezičnost praktički od rođenja. Dvojezična populacija danas se doživljava mnogo šire, u pravilu kao osobe koje se služe dvama jezicima na razini dovoljnoj za napredno sporazumijevanje (iako postoji niz definicija užih i širih od toga – pregled, naprimjer, Myers-Scotton, 2005.).

Dvojezičnost se danas, u odnosu na ne tako davna vremena (pregled: Ritchie i Bhatia 2008.), smatra jezičnom pojavom koja govornicima donosi niz prednosti, šire od same činjenice poznavanja dvaju jezika, od kognitivnih (naprimjer, u izvršnim funkcijama - Kovacs i Mehler, 2009.), preko društvenih i psiholoških (npr., Suárez-Orozco i sur., 2001.) do ekonomskih (npr., Christofides i Swidinski, 1998.). Istraživanja potvrđuju neke prednosti dvojezičnih govornika u području metajezične svjesnosti, ovladavanju čitanjem i pisanjem te drugim jezičnim zadacima (narrativne sposobnosti, opisivanje slike, imenovanje) u različitim jezicima (pregled: Bialystok, 2001.). Nužan je i oprez u tumačenju tih rezultata. Prvo, nisu sva istraživanja potvrdila sve prednosti dvojezičnih govornika, a glavni uzroci razlika u istraživanjima koji se ističu jesu razlike u društvenim i društvenoekonomskim obilježjima dvojezičnih govornika ili dvojezične zajednice (npr., Extra i Verhoeven, 1998., Cheung i sur. 2001.). Pritom najviše rezultate na testovima imaju dvojezični govornici koji odrastaju u sredinama s pozitivnim stavom prema njihovu drugomu jeziku, uklopljenim u okolinsku jezičnu sliku. Najniže rezultate postižu oni koji jezikom okoline ovladavaju formalnim poučavanjem (Edwards 2006.). Drugo, dominantnost jezika igra veliku ulogu u ostvarivanju dvojezičnih prednosti. Dominantnost je jezični koncept kojim se kod višejezičnih ispitanika opisuje bolje poznavanje jednog od jezika. Ujednačeni dvojezični govornici su oni govornici kod kojih su oba jezika (približno) podjednako razvijena. Većina istraživanja koja potvrđuju dvojezične prednosti temelji se na proučavanju dvojezičnih govornika koji se smatraju ujednačenima. Većinom se i potvrđuje da najviše dvojezičnih prednosti imaju baš ujednačeni jezični govornici (npr., Bialystok, 2001.). Dominantnost jezika stoga je jedan od osnovnih pojmova u proučavanju dvojezičnosti, a kontrola dominantnosti jezika ključna je i u metodologiji istraživanja dvojezičnosti. U gotovo svakom istraživanju o dvojezičnosti, važno je kontrolirati dominantnost jezika jer samo je tako moguće protumačiti rezultate istraživanja, osobito ako se radi o ispitivanju jezičnog znanja.

Na osnovi dosadašnjih istraživanja dvojezičnosti oblikuju se i jezične politike. Cilj je politika poticanja

dvojezičnosti u EU ujednačena dvojezičnost. Prvenstveno se ovdje misli na politike kojima se manjinske i useljeničke zajednice pokušavaju uklopiti u društvo, a posebna je pažnja na jezičnoj integraciji djece (npr., Vez, 2008., European Commission, 2015.). Pritom se pazi da se ne zatire jezik doma - istraživanja o većoj otpornosti dvojezičnih govornika na negativna ponašanja preporučuju očuvanje dvojezičnosti jer donosi jezične, ekonomske, psihološke i sociološke prednosti. S druge strane, odrasle govornike i djecu želi se osposobiti za punopravno djelovanje u društvu, tako da njihov drugi jezik bude blizu razine prvoga. Jezične politike diljem svijeta danas zagovaraju takav podržavajući pristup (npr. European Charter for Regional or Minority Languages). I na kraju, proučavanje dinamike dominantnosti jezika ključno je za očuvanje dvojezičnih zajednica. Pokazalo se kako dominantnost jednog jezika - kod pojedinog govornika ili unutar društvene skupine - dovodi do slabljenja drugog jezika (engl. *language attrition*) i posljedično u prijelaz u jednojezični status (engl. *language shift*) (npr. De Bot, 2001.). Uz jasne kulturološke prednosti postojanja dvojezičnih zajednica, važno je da dvojezične zajednice olakšavaju i useljenje i prilagodbu novih članova zajednice koji mogu biti govornici samo jednog od tih dvaju jezika zajednice te ih je stoga važno čuvati.

Ideja da je moguće ujednačeno poznavati dva jezika i njima vladati bez razlike, davno je napuštena. Dvojezična je populacija iznimno heterogena što se tiče jezične ujednačenosti. Osim toga, sama pomisao da se dva jezika mogu jednako dobro poznavati narušena je teorijskim konceptom jezičnih domena. Domene su svojevrsna područja u kojima upotrebljavamo jezik (školovanje, posao, obitelj, religija), a za dvojezične je govornike karakteristično da imaju barem određen dio domena, u kojima se pretežno ili isključivo rabi samo jedan jezik (Grosjean, 1997.). Jasno je, dakle, da će opće jezično znanje u dvama jezicima biti različito. No, postoje dvojezični govornici ili zajednice koje se doživljavaju tradicionalno dvojezičnim i u kojima se, na neki način, pretpostavlja ujednačena dvojezičnost. U heterogenom dvojezičnom svijetu takve zajednice mogu predstavljati svojevrsne oaze jer je broj čimbenika koji utječu na dvojezičnost manji (naprimjer, nije važno kad ste se doselili) ili otprije poznat te često konstantan (tradicija = dugotrajna jednakost uvjeta). Proučavanje takvih zajednica može pružiti odgovore na to kako mjeriti te posebno kako poticati ujednačen jezični razvoj dvojezičnih govornika.

Talijansko-hrvatska dvojezična zajednica u Istri i Rijeci

Primjer je stare i tradicionalne dvojezične zajednice talijansko-hrvatska dvojezična zajednica u Istri i Rijeci. Kada se govori o tom području, treba spomenuti njegovu kulturnu i političku povezanost s Italijom, kulturu dvojezičnosti i gospodarsku usmjerenost. U Rijeci su registrirane 22 nacionalne manjine. Prema popisu stanovništva 2011. godine, najzastupljenije su srpska, bošnjačka, talijanska, slovenska, albanska i romska, a pripadnici talijanske nacionalne manjine čine 1,90 % stanovništva (Državni zavod za statistiku, 2011.). Stoga se u Dječjem vrtiću Rijeka u šest odgojnih skupina provodi program za djecu pripadnike nacionalne manjine na talijanskom jeziku. Istra je oduvijek poznata kao multikulturalna regija, a brojna istraživanja

potvrđuju da je regionalna identifikacija u Istarskoj županiji izraženija nego u drugim dijelovima Hrvatske (Orlić, 2008.). Prema popisu stanovništva 2011. godine, u Istarskoj županiji živi 208.055 stanovnika (Državni zavod za statistiku, 2011.). Od njih se 180.543 izjasnilo da im je materinski jezik hrvatski, a 14.205 navodi kao materinski jezik - talijanski. Uz ta dva jezika, u Istri se govori još i drugim jezicima manjina (srpski, bosanski, slovenski, albanski, makedonski...). Uz brojne manjinske jezike, brojna su i narječja i dijalekti - čakavski, istrovenetski, kajkavski, štokavski, istriotski ili istroromanski (Poropat Jeletić, 2015.). Rezultat je specifična jezična i kulturalna raznolikost Istre. Budući da je talijanski jezik drugi službeni jezik u Istri od 1994. godine (Poropat Jeletić, 2015), na tom je području više talijanskih dječjih vrtića, osnovnih i srednjih škola.

U proučavanju ovog područja lako se uočava da je riječ o dvojezičnoj zajednici čiji je temelj neovisna manjina (u odnosu na, primjerice, useljeničke ili kastolike manjinske zajednice – detaljnije u Ogbu, 1978.) i čija je etnolingvistička vitalnost (mjera kojom se predviđa preživljavanje dvojezičnosti - Gilles i sur. 1977.) prilično visoka. Prava na dvojezičnost u Hrvatskoj zajamčena su Ustavom, a postoji i mreža i tradicija obrazovanja na drugom jeziku, sama okolina je dvojezična (ne govore talijanski samo Talijani), a postoji i nezanemariva financijska potpora te brojne žive kulturne i gospodarske veze s Italijom. Dodatno, lokalna legislativa (statut županije) izjednačava dva jezika u javnoj uporabi te potiče učenje talijanskog kao okolinskog jezika (Hrčica i sur., 2011.). Ta se dvojezična zajednica prostire na većem području te obuhvaća i manja mjesta i veća gradska središta (Rijeka, Pula). No, nije poznato utječe li različitost života u srediinama s raznolikim stupnjem urbanosti na karakteristike ove dvojezične zajednice.

U dvojezičnim zajednicama važno je moći sustavno i kvalitetno ispitati jezične vještine djece koja istodobno ili slijedno usvajaju dva jezika te odrediti koji je njihov dominantni jezik. To je važno zbog dvaju razloga. Prvo, u području na kojem je dostupno dvojezično obrazovanje jedna od preporuka za odabir jezika školovanja može biti i dominantnost jezika. Drugo, djeca koja su od najranije dobi izložena dvama jezicima mogu pokazivati određena kašnjenja u jezicima koje paralelno usvajaju. Neka djeca ne pokazuju gotovo nikakve razlike u razinama jezičnog znanja, a neka pokazuju značajnije teškoće u obliku suženog rječnika, slabijeg razumijevanja ili loše razine morfosintakse. U većini slučajeva one su i dalje u širim granicama prosjeka, no ponekad su razlike toliko izražene da njihovi rezultati u testovima i zadacima razvijanima za jednojezičnu populaciju mogu sličiti rezultatima jednojezične djece s jezičnim teškoćama (naprimjer, Bedore i Pena, 2008. ili Paradis, 2015.).

Unatoč potrebi jezične procjene dvojezičnih govornika, osnovni uvjeti za to unutar te dvojezične zajednice nisu zadovoljeni. Ne postoji mogućnost jezične procjene na dvama jezicima jer u čitavom području nema dvojezičnih logopeda. Nisu dostupni ni standardizirani mjerni testovi na talijanskom, a i jednojezičnim hrvatskim logopedima ionako nedostaje kompetencija primjene takvih testova. Općenito, na čitavom je području, osobito u Istri, malo i jednojezičnih hrvatskih logopeda, posebice u svima dostupnim javnim službama, a jednojezični talijanski logopedi dostupni su tek u Italiji. Za hrvatski jezik postoje standardizirani testovi, ali njihove su norme razvijene za jednojezičnu populaciju.

Uopće ne postoje hrvatski jezični testovi s normom za dvojezičnu populaciju, već se isključivo primjenjuju norme koje djecu koja se razvijaju dvojezično uspoređuju s jednojezičnim hrvatskim govornicima. Time ih se stavlja u nepravedan položaj jer je istodobno usvajanje dvaju jezika zahtjevnije od usvajanja jednog jezika i istraživanja su pokazala da je određeno kašnjenje karakteristika takvog razvoja (pregled: Hoff i Core, 2013.). Dodatno, bogata dijalektalna raznolikost te sustavnost preključivanja kao neutralni način komunikacije u nekim područjima dodatno otežavaju mogućnost prikladne jezične procjene.

Takvi se sustavni problemi ne mogu lako riješiti, ali poznavanje karakteristika okolinske dvojezične zajednice može pomoći u boljem razumijevanju jezičnog razvoja dvojezičnih govornika unutar zajednice. Takva istraživanja nužno je provesti na oba jezika dvojezičnih govornika te primijeniti materijale paralelno razvijene za procjenu jezičnog znanja u dvama jezicima. Rezultati takvih istraživanja, osim što pridonose spoznajama o određenoj dvojezičnoj zajednici te dvojezičnom razvoju općenito, mogu pridonijeti i boljem razumijevanju rezultata u jezičnoj procjeni.

Istraživanja o dvojezičnoj talijansko-hrvatskoj zajednici

Malo je toga poznato o jezičnom znanju dvojezičnih govornika talijansko-hrvatske zajednice s područja Istre i Rijeke. Malobrojna istraživanja uglavnom su usredotočena na izvanjezične čimbenike. Poropat Jeletić (2015.) objašnjava jezičnu i dijalektalnu situaciju u Istri, mogućnosti obrazovanja te etnolingvističku vitalnost talijanskog jezika u području. Sulojčić (2008.) iznosi rezultate velikog istraživanja, koje obuhvaća više od 1000 dvojezičnih govornika i njihove stavove o jezicima i dijalektima koji ih okružuju. Stavovi o jeziku mlađih govornika istraživani su u sklopu projekta Komunikacijska kompetencija u višejezičnoj sredini (više u Kovačević i Pavličević Franić, 2003., te u Cvikić i Jelaska, 2009.). Dio istraživanja temelji se na opisu povijesne situacije te kako ona utječe na koncept dijalekta, jezika, regije i zajednice (naprimjer, Ballinger, 1996., 2007.). Kao što se može vidjeti iz ovog pregleda, jezičnim se znanjem dvojezičnih govornika nije mnogo bavilo. Iznimka su usporedbe jezičnoga znanja i društvenoekonomskoga položaja različitih dvojezičnih skupina u sklopu projekta koji su 2001. pokrenuli istraživači Instituta Ludwig Boltzmann iz Beča. Uz austrijsku, u njemu su sudjelovale još dvije istraživačke skupine, jedna iz Hrvatske, a druga iz Češke. Ispitanici su bili djeca čiji je jezični razvoj praćen tijekom četiri godine jezičnim zadacima te zadacima općih kognitivnih sposobnosti. Osim djece, u projektu su sudjelovali i njihovi roditelji, ispunjavanjem niza upitnika o jezičnom razvoju i ponašanju svoje djece te obilježjima jezičnih zajednica u kojima odrastaju. Jelaska i Cvikić (2009.) te Hrčica, Kovačević i Padovan (2011.) pokazuju kako je utjecaj vrste jezične zajednice utjecao i na rezultate - jer djeca u Istri pokazuju bolje rezultate na oba jezika (talijanskom i hrvatskom) od djece u imigrantskim dvojezičnim zajednicama u Beču (testirani na njemačkom i hrvatskom). Postoji i nešto informacija o jezičnom znanju starijih dvojezičnih govornika (Lalli Pačelat, 2011.), iako, s obzirom na to da se ispituju uglavnom studenti talijanistike u dvojezičnim područjima, nije kontrolirano jer li riječ u

dvojezičnim govornicima ili usvajanju drugog jezika te ispitanici nisu kontrolirani s obzirom na ostale aspekte dvojezičnosti.

Ovim se istraživanjem želi pridonijeti opisu jezičnog znanja dvojezičnih govornika određivanjem jezične dominantnosti predškolskih govornika koji pohađaju talijanske skupine u vrtićima u dvojezičnoj talijansko-hrvatskoj zajednici u Hrvatskoj. Oni su u razdoblju ispitivanja bili već neko vrijeme izloženi dvama jezicima (između dvije i pet godina) i kod kuće i u odgojno-obrazovnom sustavu. To bi vrijeme izloženosti trebalo biti dovoljno da steknu ujednačene jezične kompetencije u oba jezika. Sudionici su unaprijed odabrani od odgojitelja kao dvojezični, a zatim su testirani standardiziranim jezičnim testovima na talijanskom i hrvatskom jeziku.

Projekt Dominantnost jezika ujednačenih dvojezičnih govornika, unutar kojeg se ovo istraživanje provodilo, imao je tri cilja. Prvo, doznati koliki je stupanj jezične ujednačenosti predškolske djece u talijansko-hrvatskoj dvojezičnoj zajednici. Drugo, utvrditi koji okolinski čimbenici najviše utječu na dominantnost ili ujednačenost jezika. Treće, utvrditi koja vrsta materijala za jezičnu procjenu najbolje odražava jezično znanje dvojezičnih govornika. Utvrđivanje jezične dominantnosti osobito je važno prije ulaska djece u obrazovni sustav, u kojem će se susresti sa složenim jezičnim zadacima usvajanja čitanja i pisanja. U ovom su radu predstavljene spoznaje vezane uz prvi cilj projekta. S obzirom na sve karakteristike dvojezične zajednice, očekivalo se da će većina sudionika istraživanja zadovoljiti kriterij ujednačene dvojezičnosti, približno podjednako znanja dvaju jezika. Također, očekivalo se da će ispitanici iz različitih zemljopisnih područja dijeliti zajedničke karakteristike skupine.

METODE

U istraživanju su sudjelovali dvojezični govornici talijanskog i hrvatskog jezika u dobi od 5;1 do 6;11 godina (prosječna dob 6;1 (72,7 mjeseci), $SD=6$). Ispitanici su odabrani s područja jednog grada unutar dvojezične zajednice (Rijeka) i jednog područja s više manjih mjesta (Poreč), kako bi se vidjelo čini li stupanj urbanizacije područja razliku u rezultatima jezične dominantnosti. Sudionici su polaznici talijanskih odgojno-obrazovnih institucija, a prosječno vrijeme koje su proveli u instituciji je četrdeset mjeseci (Dječji vrtić Paperino – područnice u Poreču i Taru, Dječji vrtić Radost u Taru, Dječji vrtić Rijeka – CPO Maestral, podcentri Belveder i Gabbiano i CPO Potok, podcentar Topolino). Talijanskom su jeziku izloženi i kod kuće. U ispitivanju je sudjelovalo ukupno 56 djece, 23 iz Poreča i 33 iz Rijeke.

Sudionici su ispitani na talijanskoj i hrvatskoj inačici testa razumijevanja gramatičkih struktura (TROG-IT Test for Reception of Grammar - Bishop, Suraniti, Ferri, Vincenzo Neri, 2009.; TROG-HR Test razumijevanja gramatike - Bishop, Kuvač Kraljević, Hržica, Kovačević, Kologranić Belić 2013.) jer su ti materijali brzi, jednostavni za provedbu i objektivni (standardizirani). Također, manje ovise o poznavanju rječnika od drugih standardiziranih testova koji postoje za hrvatski i talijanski te su odabrani jer je poznato da dvojezični ispitanici najveće razlike prema jednojezičnima (pa tako i prema jednojezično normiranim

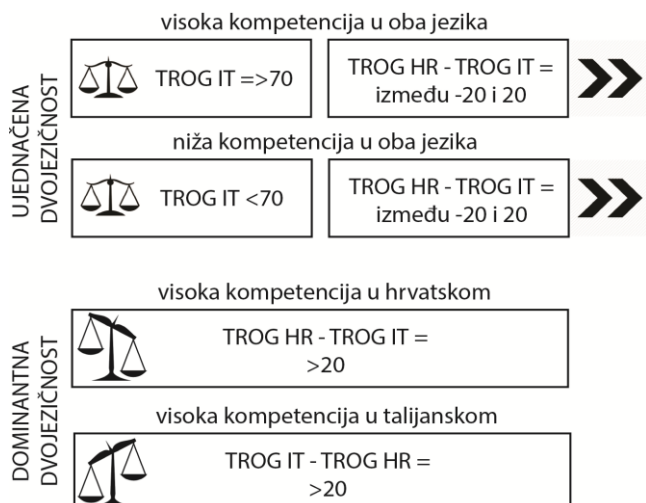
testovima) pokazuju upravo u rječničkom znanju (pregled: Bialystok, 2009.). S obzirom na to da se pretpostavlja da je hrvatski kao službeni jezik države u kojoj ispitanici žive ipak njihov prvi jezik, prvo su ispitani na testu TROG-IT, zatim na testu TROG-HR.

TROG test (obje inačice) sastoji se od dvadeset blokova zadataka - po četiri ispitne čestice u svakom bloku. Ispitanik čuje rečenicu te mora na slikovnom predlošku između četiri slike odabrati onu koja je prikazuje. Rečenice unutar jednog bloka ispituju jednu gramatičku strukturu. Naprimjer, blok D, Glagolski vid, ispituje razumijevanje glagolskog vida. Blokovi su poredani tako da ispituju strukture od jednostavnijih do složenijih. Naravno, kako se razlikuju jezici u ovom istraživanju i proces njihovog usvajanja, tako postoje i razlike između hrvatske i talijanske inačice testa. Naprimjer, talijanska inačica nema blok Glagolski vid, ali zato ima blok Pasiv. To ne znači da talijanski jezik nema kategoriju glagolskog vida, niti da hrvatski jezik nema kategoriju pasiva. No, oba su testa strukturirana tako da blokovi ispituju razumijevanje temeljnih struktura jezika koje bi dobna skupina kojoj je test namijenjen trebala poznavati. I redoslijed blokova nešto je drukčiji u dvjema inačicama (a obje se razlikuju i od izvornika na engleskome) jer se neke strukture u različitim jezicima razlikuju stupnjem složenosti ili se mogu usvajati u različitom redoslijedu.

Ispitivanje počinje dvjema uvodnim ispitnim česticama. Ako ispitanik dobro odgovori na ispitne čestice, testiranje se nastavlja. Da bi uspješno prošao blok zadataka, ispitanik mora na sve ispitne čestice u bloku odgovoriti točno. Ako je i jedan od odgovora pogrešan, smatra se da taj blok zadataka nije dobro riješen. Ispitanik rješava test do kraja ili dok ne pogriješi na pet uzastopnih blokova. Ispitivanje - po ispitaniku - traje oko 15 minuta. Nakon testiranja točno se riješeni blokovi zbrajaju, a rezultat se uspoređuje s normativnim tablicama radi dobivanja standardnog rezultata. Test omogućuje i kvalitativnu procjenu rezultata, koja uključuje i broj ponavljanja ispitnih čestica, broj blokova u kojima su sve ispitne čestice netočne, procjenu leksičkih pogrešaka i druge elemente procjene. Međutim, u ovom su istraživanju rabljeni samo kvantitativni rezultati.

Razlika između standardnih rezultata na talijanskoj i hrvatskoj inačici TROG-a uzeta je kao kriterij svrstavanja u kategoriju ujednačenih dvojezičnih govornika. Pritom je uzeto u obzir da dvojezični govornici nisu zbroj jednojezičnih govornika: zbog specifičnosti dvojezičnog razvoja njihove jezične vještine tijekom jezičnog usvajanja mogu biti niže od onih jednojezičnih govornika, posebno ako drugi jezik nisu usvajali od rođenja. Jedan od njihovih jezika može biti značajno bolji od drugog. Ako su im i jezici bliski po dominantnosti, moguće je da blago zaostaju za jednojezičnim govornicima jer, jednostavno, u isto vrijeme usvajaju dva jezika. No, u situacijama kada dolazi do slijedne dvojezičnosti, kako drugi jezik postaje sve složeniji (naprimjer, boravkom u obrazovnim institucijama), prvi može zaostajati. U isto vrijeme, njihov drugi jezik još neće biti na razini koja se može usporediti s onom jednojezičnih govornika. Takva djeca mogu pokazati niske rezultate na oba jezika koja usvajaju (Bedore i Pena, 2008., Paradis, 2015.). Zbog toga su formirane četiri skupine ispitanika, s obzirom na rezultate na oba testa.

Prvu skupinu čine ispitanici čiji je standardni rezultat na talijanskoj inačici TROG-a najmanje 70 (do -2SD). Pretpostavlja se da ta djeca govore talijanski dovoljno dobro

Slika 1. Kriteriji razvrstavanja ispitanika s obzirom na jezičnu dominantnost

te da su hrvatski kao okolinski jezik dobro usvojili. To se provjerava dodatnim kriterijem: razlika između rezultata na hrvatskom i talijanskom TROG-u mora biti manja od 20 bodova standardnog rezultata. Smatra se da je riječ o djeci koja pokazuju niži standardni rezultat jednostavno zato jer je zbog istodobnog usvajanja dvaju jezika njihovo jezično usvajanje nešto sporije, ali u usporedbi s drugim dvojezičnim govornicima njihova je kompetencija visoka u oba jezika. Naravno da je u slučajevima ovako niskih rezultata moguće posumnjati i na jezične teškoće, no za ovo je istraživanje ključna ujednačenost, a cilj istraživanja nije dijagnostički. Zbog toga se nije dublje ulazilo u ovu problematiku.

Drugu skupinu čine ispitanici čiji je standardni rezultat na talijanskoj inačici TROG-a manji od 70 (zaostajanje za više od dvije SD). Oni također prolaze TROG-HR, a razlika između rezultata na hrvatskom i talijanskom TROG-u mora biti manja od 20 bodova standardnog rezultata. Smatra se da takvi ispitanici zbog slijedne dvojezičnosti tijekom usvajanja drugog jezika uspore jezično usvajanje prvog jezika. Ta djeca mogu pokazati rezultate koji bi se u jednojezičnoj populaciji smatrali rizičnim. Međutim, takvo je razdoblje opisano u literaturi o dvojezičnom razvoju (naprimjer, Bedore i Pena, 2008.) kao svojevrsno prijelazno razdoblje. U usporedbi s drugim dvojezičnim govornicima, njihova je kompetencija niska u oba jezika.

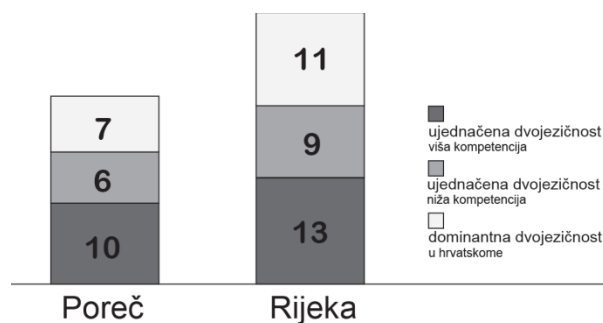
Treću skupinu čine ispitanici koji su znatno bolji u na testu TROG-HR (više od dvadeset bodova standardnog rezultata), što sugerira da je njihov dominantni jezik hrvatski. Četvrtu skupinu čine ispitanici koji su znatno bolji u na testu TROG-IT (više od dvadeset bodova standardnog rezultata), što sugerira da je njihov dominantni jezik talijanski.

REZULTATI I RASPRAVA

Ujednačena ili dominantna dvojezičnost

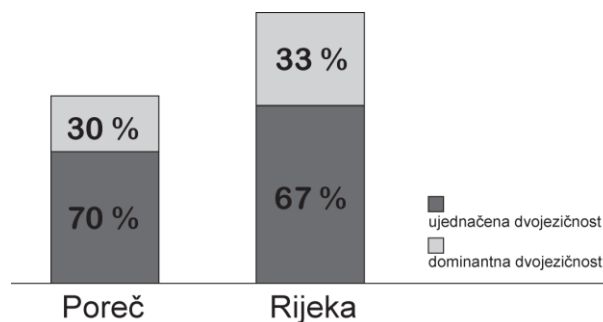
Uključujući oba kriterija, iz dviju je skupina sudionika oko 70 % određeno kao ujednačeni govornici. U Poreču je od 23 sudionika kriterije ujednačenosti zadovoljilo njih 16, a u Rijeci od 33 njih 22. Ostali su sudionici istraživanja svrstani u

kategoriju dominantne dvojezičnosti, i svi su dominantni u hrvatskom jeziku.

Slika 2. Broj sudionika prema kriterijima ujednačene/dominantne dvojezičnosti

Svi sudionici bili su polaznici talijanskih predškolskih programa u područjima koja se ne samo doživljavaju dvojezičnim, već gdje je talijanski - kao jezik nacionalne manjine - drugi službeni jezik. Također, njihovi su ih odgojitelji prije početka istraživanja izdvojili kao moguće ujednačene dvojezične govornike. S obzirom na to, očekivano je da će više djece pokazati ujednačene rezultate u dvama jezicima. No, utjecaj okolinskog prvog službenog jezika očigledno je toliko jak da i u skupini koja se obično doživljava kao dominantno dvojezična utječe na prevlast jednog jezika. U prilog tome govori i činjenica da ni jedan sudionik nije dominantno dvojezičan u talijanskom jeziku. Naravno, to što neki sudionici nisu zadovoljili kriterije ujednačene dvojezičnosti, ne znači da nešto nije u redu s njihovim jezičnim razvojem. Jednostavno, u ovom trenutku oni se ne mogu smatrati ujednačenim dvojezičnim govornicima. No, jezična je dominantnost promjenjiva tijekom čitavog života. Ključnim događajima koji mogu utjecati na promjene dominantnosti smatraju se, na primjer, školovanje, sazrijevanje, socioekonomski čimbenici, emotivni čimbenici i slično (de Bot, 2008.)

Slika 3. Postotak sudionika prema kriterijima ujednačene/dominantne dvojezičnosti

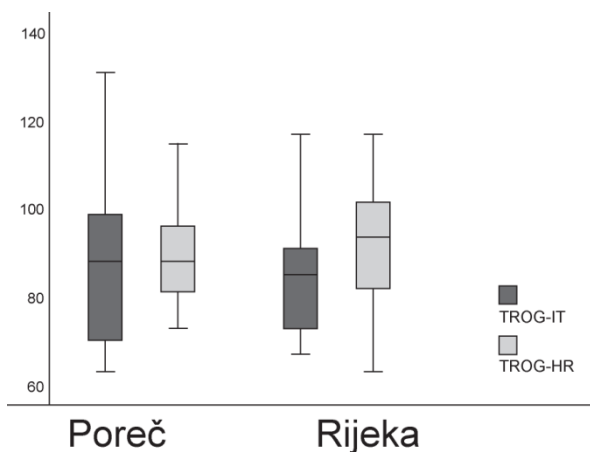
Rezultati na talijanskom i hrvatskom testu

Poreč. Sudionici su ujednačeni u rezultatima na obje inačice TROG-a (srednji rezultat na TROG-HR 89,5, SD=12;

srednji rezultat na TROG-IT 88,1, SD=20), iako je raspon rezultata većine djece nešto veći za talijanski test. Kako je okolinski jezik (u ovom slučaju hrvatski) u pravilu uvijek jači, potrebno je uložiti mnogo truda za osiguravanje dovoljno jezičnog unosa za paralelni razvoj drugog jezika. Takvi rezultati mogli bi sugerirati živu okolinsku dvojezičnost u području ispitivanja.

Rijeka. Sudionici su prosječno ostvarili bolji rezultat na testu na okolinskom jeziku (hrvatskom) nego u testu na talijanskom jeziku (srednji rezultat na TROG-HR 92,5, SD=13; srednji rezultat na TROG-IT 85,5, SD=16), i to vrijedi za većinu djece. Okolinski jezik uvijek je izrazito snažan - i rezultati mogu sugerirati kako je potrebno uložiti mnogo truda da bi se osiguralo dovoljno jezičnog unosa za paralelan razvoj drugog jezika. Na slikovnom prikazu razlike u rezultatu između talijanske i hrvatske inačice TROG-a odražava sličan trend. Djeluje kao da su razlike veće kod sudionika iz Rijeke, tj. kao da oni pokazuju nešto veći stupanj jezične dominantnosti.

Međutim, ne postoje statistički značajne razlike između dviju skupina ispitanika (Poreč i Rijeka) niti u rezultatima na hrvatskom TROG-u, niti u rezultatima na talijanskom TROG-u, a niti u rezultatima usporedbe razlike ($t=-0,525$, $t=0,656$, $t=-1,419$, za sve $p>0,5$), što znači da su uporabom dvaju kriterija odabrani sudionici istraživanja koji, iako iz različitih područja, dijele karakteristike koje ih svrstavaju u homogenu skupinu. To pokazuje i nepostojanje značajnih razlika između njih i u rasponu razlike rezultata dviju inačica TROG-a, ali i drugih rezultata. Između tih dviju skupina ne postoje značajne razlike niti u broju mjeseci koje su proveli u vrtiću ($t=1,277$, za sve $p>0,5$).

Slika 4. Prikaz rezultata sudionika na talijanskoj i hrvatskoj inačici TROG-a

ZAKLJUČAK

Rezultati pokazuju da je većina sudionika zadovoljila unaprijed postavljen kriterij ujednačene dvojezičnosti, približno podjednagog znanja dvaju jezika. Riječ je od 70 % sudionika, a kriterij je bio više od 1 SD razlike u rezultatima hrvatske i talijanske inačice testa razumijevanja gramatičkih struktura. Za usporedbu, kao izrazito stroga granica odjeljivanja u nekim se istraživanjima uzima 5 % razlike u

rezultatima na jezičnim testovima i zadacima (pregled: Treffers-Daller i Korybski, 2015.). Činjenica da su sudionici istraživanja djeca – prvobitno izdvojena kao dvojezična (procjena odgojitelja i stručnih suradnika), a zatim još testirana – govori da je homogenost unutar dvojezičnih zajednica samo načelni pojam, a da je stupanj varijabilnosti jezičnog znanja visok. Ti rezultati nose implikacije i za jezičnu procjenu dvojezične djece općenito. Neopravdano je na osnovi karakteristika dvojezične zajednice, čak i na temelju pretpostavki osoba koje s djetetom rade, pretpostaviti jezičnu ujednačenost. Tek ispitivanje obaju jezika dvojezičnog govornika može pružiti punu sliku o jezičnoj slici dvojezičnog govornika.

Rezultati ispitanika na talijanskoj i hrvatskoj inačici TROG-a pokazuju da dvije skupine ispitanika koje razlikuju zemljopisni i sociološki čimbenici (urbaniziranost područja odrastanja) dijele zajedničke karakteristike skupine: većina je skupine ujednačeno dvojezična (nešto viši prosječni rezultat za hrvatski) i ne postoje značajne razlike na rezultatima u talijanskoj i hrvatskoj inačici TROG-a. Na osnovi tih rezultata može se govoriti o ujednačenoj skupini dvojezičnih ispitanika, pripadnika jedne dvojezične zajednice.

Naravno, jezična je dominantnost znatno složeniji pojam i bilo bi neopravdano reći da se ispitivanjem samo jednim testom ona može s potpunom sigurnošću odrediti. Dominantnost može biti različita u različitim područjima jezika, a dodatni kriteriji provjere (naprimjer, uporabom drukčije metodologije kao što su ekološke mjere jezičnog razvoja) mogu pokazati i drukčije rezultate. Taj problem određivanja rješavan je na različite načine. Različite procedure uključuju samoprocjenu sudionika, subjektivnu procjenu ispitivača, procjenu jezične povijesti sudionika, rezultate na testovima rječnika, opće mjere jezične tečnosti, imenovanje riječi i mnoge druge (pregled: Flege, MacKay, Piske, 2002.). Takva raznovrsnost ograničava usporedbu različitih istraživanja (Grosjean, 1997.) i nameće se kao ozbiljan metodološki problem, naročito pri usporedbi tipološki različitih jezika (Daller i sur., 2003., Treffers-Daller i Korybski, 2015.). Optimalan bi način određivanja dominantnosti jezika dvojezičnog ispitanika bila izrada posebnog jezičnog profila ispitanika, u kojem bi se paralelno u oba jezika na različite načine ispitivao niz jezičnih znanja i vještina. I u tom slučaju nameću se brojna pitanja o određenju jezične ujednačenosti, a prvenstveno o tome koliki je raspon rezultata u kojem području odabran po kojem kriteriju kako bi se odredila ujednačenost u oba jezika.

Ovo je istraživanje ponudilo jedno od mogućih rješenja odabira ispitanika. Njegove su prednosti brzina i objektivnost (standardizirani testovi), brza obrada rezultata te laka provedivost. Nedostaci su usredotočenost na jednu vrstu jezične procjene, vođenje normama jednojezičnih ispitanika te obuhvaćanje jednog područja jezičnog znanja.

LITERATURA

- 1) Ballinger, Pamela (1996). Istriani d.o.c.: Silences and Presences in the Construction of Exodus: The Istrian Esodon. In War, Exile and Everyday Life. M. Povrzanović and R. Jambrešić Kirin (ur.) Zagreb: Institute of Ethnology and Folklore, 117-132.
- 2) Bedore, L., & Peña, E. (2008). Assessment of bilingual

- children for identification of language impairment: Current findings and implications for practice. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, 11.
- 3) Bhatia, T., Ritchie, W. (2008). *The Handbook of Bilingualism*. Hoboken, NJ: Wiley-Blackwell.
- 4) Bialystok, E. (2001). *Bilingualism in development: Language, Literacy and Cognition*. New York, NY: CUP.
- 5) Bialystok, E. (2009). Bilingualism: The good, the bad and the indifferent. *Bilingualism: Language and Cognition*, 12, 1.
- 6) Bishop, D., Suraniti, S., Ferri, R., Neri, V. (2009). *TROG-TI Test for Reception of Grammar*. Firenca: Giuntios.
- 7) Bishop, Kuvac Kraljević, Hržica, Kovačević, Kologranić Belić (2013). *TROG-HR Test razumijevanja gramatike*. Zagreb: Naklada Slap.
- 8) Cheung, H, Chen, H-C, Lai, C. Y, Wong, O. C., Hills, M. (2001) The development of phonological awareness: Effects of spoken language experience and orthography, *Cognition* 81: 227-41.
- 9) Christofides, L., Swidinsky, R. (1998). Bilingualism and Earnings: A Study Based on 1971, 1981 and 1991 Census Data. U: *New Canadian Perspectives: Economic Approaches to Language and Bilingualism*, Albert Breton (ur.), Ottawa, Canadian Heritage: Department of Public Works and Government Services Canada. 123-186.
- 10) Cocco, E. (2010). Borderland mimicry: Imperial legacies, national stands and regional identity in Croatian Istria after the nineties. *Narodna Umjetnost. Croatian Journal of Ethnology and Folklore Research*, 47/1, 7-28.
- 11) Daller, Helmut, Roeland van Hout and Jeanine Treffers-Daller (2003) Lexical Richness in the spontaneous speech of bilinguals. *Applied Linguistics* 24/2: 197-222.
- 12) de Bot, K. (2001). Language use as an interface between sociolinguistic and psycholinguistic processes in language attrition and language shift. In J. Klatter-Folmer, P. van Avermaet (ur.), *Theories on Maintenance and Loss of Minority Languages*. Münster: Waxmann. 65–82.
- 13) European Commission (2015). *Language teaching and learning in multilingual classrooms*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- 14) Extra, G., Verhoeven, L. (1998) Immigrant minority groups and immigrant minority languages in Europe, u G. Extra i L. Verhoeven (ur.) *Bilingualism and Migration*, Berlin: Mouton de Gruyter, 3–28.
- 15) Flege, J., MacKay, I., Piske, T. (2002). Assessing bilingual dominance. *Applied Psycholinguistics* 23.
- 16) Giles, H, Bourhis, R., Taylor, D. (1977) Towards a theory of language in ethnic group relations, u H. Giles (ur.) *Language, ethnicity and intergroup relations*, London: Academic Press, 307- 48.
- 17) Grosjean, F. (1997). Individual bilingualism. *The Encyclopaedia of Language and Linguistics*. Oxford: Pergamon Press.
- 18) Hoff, E., Core, C. (2013). Input and Language Development in Bilingually Developing Children. *Seminars in Speech and Language*, 34, 4.
- 19) Hržica G., Padovan, N., Kovačević, N. (2011). Društvenojezični utjecaj na dvojezičnost — hrvatske dvojezične zajednice u Istri i Beču. *Lahor* 12.
- 20) Hržica, Kovačević i Padovan (2011.) *Različitost dvojezičnih zajednica s obzirom na socioekonomski status članova zajednice, status jezika i okolinske utjecaje*. Lahor: časopis za hrvatski kao materinski, drugi i strani jezik, 2, 12.
- 21) <http://www.dgu.hr/assets/uploads/Dokumenti/Poslovnice%20info/Registar%20geog%20imena/Registar%20geografska%20imena%20nacionalnih%20manjina%20RH.pdf>
- 22) <http://www.dzs.hr/Hrv/censuses/census2011/results/censustabsh.htm>
- 23) Jelaska, Z., Cvikić, L. (2009). Teaching of Croatian as a second language to young learners: Minority language speakers and their Croatian competence. U: Nikolov, M. (ur.) *Early Learning of Modern Foreign Languages: Processes and Outcomes*. Briston-Buffalo-Toronto: Multilingual Matters. 46-62.
- 24) Kovács, A., Mehler, J. (2009). Cognitive gains in 7-month-old bilingual infants. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*. 106, 16.
- 25) Kovačević, M., Pavličević Franić, D. (2003). *Komunikacijska kompetencija u višejezičnoj sredini II: teorijska razmatranja, primjena*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Naklada Slap.
- 26) Myers-Scotton, C. (2005). *Multiple Voices: An Introduction to Bilingualism*. Hoboken, NJ: Wiley-Blackwell.
- 27) Ogbu, J. (1978) *Minority Education and Caste: The American System in Cross-Cultural Perspective*, New York: Academic Press.
- 28) Orlić, O. (2008). Mnogoznače istarskog multikulturalizma, *Etnološka tribina* 31, 38, 39-59.
- 29) Paradis, J. (2015). The development of English as a second language with and without specific language impairment: Clinical implications. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, prihvaćen za tisak, doi:10.1044/2015_JSLHR-L-15-0008.
- 30) *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine*. Posjećeno 25.10.2015. na mrežnoj stranici Državnog zavoda za statistiku.
- 31) Poropat Jeletić, N. (2015). Italian Language in Istria: Status Planning, Corpus Planning and Acquisition Planning, *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 6(2), 385-392.
- 32) Republika Hrvatska, Državna geodetska uprava (2011). *Registar geografskih imena nacionalnih manjina Republike Hrvatske*.
- 33) Suárez-Orozco, M., Suárez-Orozco, C., Qin-Hilliard, D. (2001). *Interdisciplinary Perspectives on the New Immigration: The New Immigrant and Language*. New York and London: Routledge.
- 34) Sulojčić, A. (2008). *Istrian Identities and Languages in Contact*. *Suvremena lingvistika*, 1, 65.
- 35) Štokavac, T., Lalli Pačelat, I. (2011). *La competenza interculturale degli studenti di lingua e cultura italiana: il ruolo del contesto di appartenenza*. U: Scotti Jurić, R., Štokovac, T. (ur.) *Studi interculturali - Interferenze linguistiche, didattiche e culturali nel territorio istroquarnerino*. Pula: Sveučilište Jurja Dobrile u Puli i Odjel za studij na talijanskom jeziku. 81-108.
- 36) Treffers-Daller, J., Korybski, T. (2015). Using lexical diversity measures to operationalise language dominance in bilinguals. U: Silva-Corvalan, C. and Treffers-Daller, J. (ur.) *Language dominance in bilinguals: issues of measurement and operationalization*. Cambridge: Cambridge University Press. (u tisku, dostupno na <http://centaur.reading.ac.uk/39019/>)
- 37) Vez, J. M. (2009). *Multilingual Education in Europe: Policy Developments*. *Porta Linguarum*, 12.